

Poliitiline kaos Malis ja Aafrika sarve staatiline olukord

Kaisa Alliksaar

September 2012

Kokkuvõte

Lääne meedia poolt edumeelseks ja võrdlemisi demokraatlikuks peetud Lääne-Aafrika riigis Malis on olukord nii poliitilises kui sotsiaalmajanduslikus mõttes viimase poole aasta jooksul tundmatuseni muutunud. Valitsus on kaotanud kontrolli riigi suure põhjaterriitoriumi üle, mis on nüüd islamistlike rühmituste ja organiseeritud kuritegevuse mängumaa. Lisaks sellele soovib põhjaterriitoriumi rahvas iseseisvat riiki ning eriti Saheli vööndis valitseb tõsine humanitaarkriis näljahäda ja põua tõttu. Ida-Aafrikas valitseb sarnane olukord, kus anarhiline olukord Somaalias mõjutab kogu regiooni stabiilsust ning toob endaga kaasa tohutu hulga põgenikke.

Mali ja Saheli piirkond

Mali on riik Lääne-Aafrikas, mille põhjaosas laiub Sahara kõrb, keskosa moodustab niinimetatud Saheli vöönd ehk üleminekupiirkond kõrbelt metsalisele alale ning lõunas voolab Nigeri jõgi. Tänu jõeorule on riigi lõunaosa selle kõige tihedamalt asustatud piirkond, kus asub ka pealinn Bamako.

Riigi geograafiline asend ja looduslikud olud on sageli väljakutseks selle rahvastikule. Sel suvel osutus viljasaak eriti viletsaks, kuna vilja kasvamiseks vajalik vihmaperiood saabus liiga hilja. Tulemus on ulatuslik põud, mis mõjutab tervet Saheli vööndit, mis jookseb lisaks Malile läbi 9 Aafrika riigi Atlandi ookeani rannikult Punase mereni. ÜRO allorganisatsiooni Maailma Toiduprogrammi (*World Food Program*) hinnangul on Malis aastal 2012 otseses nälgimisohus 1.7 miljonit inimest.

Põud Saheli piirkonnas ei ole midagi ebatavalist. Regioon on üldiselt viljakas, ent väga tundlik isegi väikestele muutustele aastases sademete hulgas. Alates 1970ndatest on Sahel näinud peaaegu pidevat põuda – meteoroloogid ei ole väheste ja ebaregulaarsete sademete põhjustes kindlad, kuid arvatavasti on süüdi üldised temperatuurimuutused ümbritsevates ookeanites. Siiski, eelmisel suvel oli viljasaak Mali valitsuse väitel ligi 25% suurem ning langenud sademeid oli peaaegu piisavalt selleks, et kasvatada viljasaak, mis suudaks toita enamiku piirkonna elanikest. Seega on selle aasta olukord hullem, tuues endaga kaasa ka põgenikke, kes liiguvad kas riigi teistesse regioonidesse või naaberriikidesse.

Lisaks järjekordsele suurpõuale on Malis toimumas olulised poliitilised muutused. Veel aasta tagasi leiti lääne meedias, et Mali arengut alates 1990ndatest võib nimetada lausa Aafrika demokraatia edulooks. Seda on põhjendatud asjaoluga, et sealsed valitsused on võimule saanud "enam vähem" vabade valimistega. Alates selle aasta kevadest on Malis

toimunud pöördelised sündmused, mistõttu kardetakse nüüd, et riik muutub järgmiseks Somaaliaks või Afganistaniks.

Malit kimbutavad nii islamism kui separatism. Riigi tohutu suur kõrbeline põhjaosa on koduks rahvale, keda nimetatakse tuareegideks. Nad on Põhja-Aafrika berberite sugulased, kes on sajandeid elanud Sahara kõrbes ja Sahelis. Aastakümnete vältel on nad aeg-ajalt püüdnud Mali valitsuse vastu üles tõusta, süüdistades seda ebaõiglases ressursside ümberjaotamises ja kaevates enda vähese esindatuse üle riigiameteis. Põuad on sundinud neid muutma oma tavalisi liikumisteid ning seetõttu on nad aegamisi hakanud rohkem kokku puutuma ülejäänud Mali elanikkonnaga. Mali lõunapiirkonna elanikud on aga kultuuriliselt hoopis erinevad ning sarnanevad rohkem riigi lõunanaabrite, rannikuäärsete riikide rahvastega.

Selle aasta jaanuaris avaldasid tuareegid tavalisest palju tugevamat survet. Mali armee oli sunnitud võtma vastu üsna valusaid kaotusi, mis omakorda tõi kaasa tõsise moraalilanguse. Sõjaväelased leidsid, et nende kaotustes ja tuareegide edus on süüdi Mali valitsus ning selle asemel, et oodata ära aprillis toimuvad uued valimised, otsustati märtsis sõjaväelise riigipöörde kasuks. Reuters nimetas seda „märkimisväärseks oma väravaks“, viidates asjaolule, et riigipööre aitas kaasa riigi destabiliseerimisele ja julgustas tuareege edasi võitlema. Putši juht kapten Amadou Sanogo oli peagi sunnitud naaberriikidelt separatistidega võitlemiseks abi paluma, ent suhtumine temasse oli üldiselt negatiivne. Praeguseks on Sanogo taganenud ning riiki on asunud juhtima endine parlamendi esimees Dioncounda Traoré, kes kuulutati ajutiseks presidendiks. Riigi põhjaosa, mida kohalikud nimetavad Azawadiks ja mis sisaldab mitut olulist suuremat linna – Timbuktu, Gaod ja Kidali, ei ole enam valitsuse kontrolli all. Tunnustanud pole tuareegide soovitud iseseisvat Azawadi aga mitte ükski välisriik.

Tuareegide liikumisel on sidemeid islamistidega. Mai lõpus kirjutati alla dokumendile, mis pidi ühendama tuareegide Rahvusliku Azawadi Vabastusliikumise jõud islamistliku rühmituse Ansar Dine'ga, millel usutakse olevat sidemeid Al-Qaeda Maghrebi (Loode-Aafrika) haruga. Mõlemad rühmitused soovivad iseseisvat Azawadi riiki. Siiski ei ole tegu vettpidava alliansiga: tuareegide visioon on sekulaarne riik ning nad ei taha erinevalt Ansar Dine'st iseseisvas Azawadis ranget šariaati kehtestada. Hõivatud territooriumitel elav rahvas ei ole samuti Ansar Dine püüdlustega kaasa läinud. Seetõttu hakkas liit murenema juba mõned nädalad peale selle loomist. Tuareegide seas ei valitse siiski üksmeel: nende liikumise sõjaväeline tiib soovib liitlasi, et võita edukalt lahinguid, poliitilises tiivas aga mõistetakse ükskõik, milliste terroristlike välisjõudude kaasamise pikaajalisemaid tagajärgi nende iseseisvuspüüdlustele.

Ansar Dine ei ole aga ainus islamistlik rühmitus, kes on Mali põhjaosas kanda kinnitanud. Al Qaeda Maghrebi haru (AQIM) ja sellest omakorda hargnenud väiksemad rühmitused on Mali põhjaterriituumil tegutsenud juba aastaid. Gao linnas on end sisse seadnud grupp nimega Lääne-Aafrika Ühtsuse ja Džihaadi Liikumine (*Movement for Unity and Jihad in West Africa – MUJWA*). MUJWA eesmärkide ja plaanide osas ei valitse hetkel selgus, arvatakse, et islamistlik ideoloogia on lihtsalt fassaad ning tegu on tavalise organiseeritud kuritegeliku võrgustikuga. Selge on aga see, et rühmituste omavahelised suhted on keerulised, rääkimata nende suhetest Mali elanikkonna, tuareegide ja valitsusega.

Poliitilise ebastabiilsusega intensiivistub ka organiseeritud kuritegevus kogu Lääne-Saheli piirkonnas. Eriti hinnas on lääne turistide röövimine, kuna nende valitsused on valmis pantvangide eest kõrget lunaraha maksma. Selle aasta aprillis teati 42-st röövitut välismaa kodanikust Saheli piirkonnas, nad olid vangistatud Mauritaanias, Alžeerias, Nigeris, isegi Tuneesias, kuid viidud siis Põhja-Malisse AQIMI käsutusse. Pooled on praeguseks vabastatud, viis on tapetud. Pantvangide valikul eelistati nende riikide kodanikke, mis olid seni oma pantvangide eest kõige suuremaid summasid maksnud.

Malis ja ka naaberriikides on valitsused kuritegevuse suhtes kas võimetud või sellega otseselt seotud. Enne põhjaosa kaotamist vaatas Mali valitsus sageli oma kohalike suurtoetajate kriminaalse tegevuse suhtes läbi sõrmede. Seda peeti hädavajalikuks, et säilitada nende alade üle kontroll. Tuareegide pidevale survele astuti vastu, mängides erinevaid hõime üksteise vastu. Timbuktu ja Gao rikkamaid araablasi kasutati samuti tuareegide vastaseks võitluseks. Pantvangikriiside puhul rakendati neid kontakte vahendajatena, nende töö efektiivsuse tagamiseks maksti neile vahendustasu. Mali toetajad läänest, suurimate seas USA ja Prantsusmaa, käitusid samuti praktiliselt, toetades Mali valitsust ning vaadates selektiivselt mööda selle ametnike või kaitsejõudude suhetest kriminaalsete gruppidega.

Mali on juba muutunud islamistlike rühmituste kantsiks, keda on hapral üleminekuvalitsusel äärmiselt raske kontrollida. Washingtoni analüütiku, Põhja-Aafrika ja Saheli eksperdi Andrew Lebovichi hinnangul on Mali küll Lääne vaatevinklist murettekitav riik, kuid Afganistaniks tembeldada on teda liiga vara. Mali põhjaterritoorium on hõreda asustusega kõrbeline ala, mis lubab lootuda, et rühmitused jäävad väikeseks, nõrgaks ja laialipillutatuks, kuigi suhtlusvõrgustik nende vahel on juba olemas. Samuti on Malit lõuna poolt ümbritsevad riigid kategooriliselt nende püüdluste vastu: Lääne-Aafrika riikide ühendus ECOWAS, kuhu kuuluvad Mali naabrid ning ka ta ise, on mõistnud hukka nii Mali riigipöörde, tuareegide tegevuse kui islamismi leviku ning lubanud astuda otsustavaid samme olukorra parandamiseks.

Humanitaarolukord Malis aga halveneb pidevalt. ÜRO Põgenike Ülemkomissariaadi andmeil on konfliktide tõttu kodudest lahkunud umbes 450 000 inimest, kellest üle poole on põgenenud naaberriikidesse: Mauritaaniasse, Nigerisse või Burkina Fasse. Põgenike Ülemkomissar Antonio Guterres võttis teemal hiljuti sõna, hoiatades probleemi eskaleerumise eest: kui Mali jääb abi ja tähelepanuta, võivad konfliktid mõjutada nii Mali naabreid, kes põgenikke vastu võtavad, kui Malist itta jäävaid riike (Tšaad, Sudaan) kuni Punase mereeni välja.

Aafrika sarv ja Somaalia

Aafrika sarve piirkonna all mõistetakse enamasti viite Ida-Aafrika riiki: Somaalia, Etioopia, Djibouti, Eritrea ja Kenya. Regioonil on keeruline ajalugu ning see on koduks riigile, mida peetakse maailma kõige läbikukkumaks ja ohtlikumaks: Somaalia. Somaalia on kogunud tuntust näiteks asjaoluga, et selle valitsus ei suutnud mõnda aega kontrollida tervet pealinnagi, rääkimata riigi territooriumist. Nüüdseks on pealinn Mogadishu siiski valitsuse kontrolli all, kuid turvalisus selles ei ole veel oluliselt suurenenud.

Riigi pinnal on alates 1990ndate algusest toimunud kodusõda, mistõttu on riik praegu killustunud ehk jaotatud erinevate sõdivate rühmituste vahel. Olulisim neist on islamistlik rühmitus Al-Shabaab („Noorus“), millel on sidemed Al-Qaedaga ning mis kontrollib arvestataval määral riigi kesk- ja lõunaosa. Sarnaselt Malis tegutsevatele islamistidele soovivad nad luua rangelt šariaati järgivat riiki. Neile seisab vastu Somaalia üleminekuvalitsus koos Aafrika Liidu missiooniüksustega (AMISOM). Lisaks sellele on Põhja-Somaalia kuulutanud end iseseisvaks Somaalimaaks. Anarhiline olukord Somaalias ei jäta mõjutamata ka selle suurt naaberriiki Etioopiat, mille idaosas Ogadenis elavad peamiselt somaalid, kes on Etioopia suhtes mässuliselt meelestatud ning näevad regiooni pigem Lääne-Somaalia kui Ida-Etioopiana.

Äärmiselt keeruline poliitiline olukord on läbi põimunud demograafiliste- ja olmeprobleemidega. ÜRO hinnangul kasvab Somaalia rahvastik perioodil 2010-2015 igal aastal 2.7%; teistes regiooni riikides on näitaja peaaegu sama (erandiks Djibouti – 1.6%).

Võrdluseks: Hiinal oli sama näitaja 0.6% ja Indial 1.3%. Somaalias moodustavad kogu rahvastikust 44% protsenti 14-aastased või nooremad. Noorte tööpuuduse kohta täpsed andmed puuduvad, kuid Somaalimaa Rahvusliku Arenguprogrammi pakutud näit Somaalimaa puhul on 75%.

Somaalia elanikkonna võimalused sissetuleku teenimiseks on seega vähesed, sest kogu majandustegevus on häiritud pideva julgeolekuohu tõttu. See on üks põhjustest, miks tegelevad noored somaali mehed piraatlusega India ookeanil. Piraatide edukus on eelmiste aastatega võrreldes siiski vähenenud. Edukaid rünnakuid oli 2011. aastal lausa 43% protsenti vähem kui 2010. aastal. Seetõttu on elatususallikatena hakanud levima inimröövid või nendega seotud läbirääkimiste vahendamine, kus endised piraadid esitlevad end kohalike „turvaekspertidena“. Al-Shabaabi-taolised islamirühmitused enamasti siiski puudust ei kannata, nad saavad oma tulu puusüsi müügist, mida eksporditakse nende kontrollitud Somaalia sadamalinnadest Araabia poolsaarele. Sealsed riigid, näiteks Saudi-Araabia ja Araabia Ühendemiraadid, võtavad selle meelega vastu ning ignoreerivad ÜRO vastavaid keelde.

ÜRO juunikuus lekkinud raporti järgi on naiste olukord erakordselt halb: sõdivad islamistid röövivad sageli noori naisi, keda pakutakse „auhinnaks“ neile, kes on nõustunud sooritama enesetapurünnakut. Karmid kehalised karistused rangete reeglite rikkumise eest on tavalised. Riigi elektrivõrgustik on pika kõdusõja käigus suuresti hävitatud, ent mõned kohalikud on suutnud Dubaist hangitud generaatorite abil osades linnakvartalites improviseeritud elektrivõrgustiku luua. Kvartali elanike jaoks tähendab see aga usumatult kõrget elektrihinda, kusjuures tasu võidakse küsida iga elektripirni eest eraldi. Lisaks sellele tabas eelmisel aastal kogu Ida-Aafrika piirkonda viimase 60 aasta suurim näljahäda, millest ei ole elanikkond siiani toibunud. Välisdoonorite abi ja toiduained ei jõua aga pahatihti abivajajateni, kuna Al-Shabaab on võtnud eraldi eesmärgiks abisaadetiste blokeerimise.

Selliste kohalike olude puhul ei ole üllatav, et Somaaliast on naaberriikidesse, peamiselt Kenyasse ja Etioopiasse põgenenud umbes miljon inimest. Somaalia piires on kodust põgenenuid ÜRO hinnangul 1.3 kuni 1.5 miljonit. Põgenike elutingimused naaberriikide laagrites on viletsad ning ei pruugi olla oluliselt turvalisemad kui tingimused Somaalias. Üks kurikuulus põgenikelaager, Dabaab, asub Kenya kirdeosas Somaalia piiri lähedal. Selle olukord on tänaseks selline, kus Kenya politsei on põgenike suhtes väidetavalt jõudu kuritarvitanud ning põgenikud korduvalt Kenya jõudude vastu üles tõusnud. Laager on ülerahvastatud ja sanitaaringimused ja toiduvarud selles äärmiselt viletsad. Kenya on avaldanud soovi somaaliid koju tagasi saata – riigi lõunaosasse, mille Kenya väed on väidetavalt vabastanud. Etioopia valitsus on samuti püüdnud põgenike sissevoolu piirata.

Kas need põgenikud jõuavad ka Euroopasse? Frontex – Euroopa Liidu institutsioon, mis tegeleb piiride kontrollimise ja põgenike sissevoolu jälgimisega, on tuvastanud kuus peamist „väravat“, mille kaudu põgenikud Euroopasse pääsevad. Somaaliid olid esindatud vaid ühes: Kaukasuse poolt saabus 2011. aastal Euroopasse 109 somaali. Teisi Ida-Aafrika rahvaid edetabelites ei olnud. Enamik Euroopasse tulijaid olid pärit kas Vahemere-äärsest Põhja-Aafrikast või hoopis Gruusiast, Moldovast, Afganistanist ja Pakistanist. Hoolimata Aafrika sarvel valitsevast olukorrast on ebatõenäoline, et põgenikevool sellest piirkonnast Euroopasse muutuks märkimisväärseks, kuna ÜRO kajastuse järgi otsustades puuduvad enamikul somaaliidel vahendid ja võimalused Euroopasse jõudmiseks. Lisaks naaberriikidele jõuavad vähesed hea õnne korral Jeemenisse.

Lisa 1. *Somaalia haldusjaotus.* (Allikas: BBC)

Who runs Somalia?

Lisa 2. *Mali ja Azawadi piirkond.* (Allikas: The Economist)

